

Yayıncı ve Sahibi/Publisher and Owner

Türk Felsefe Derneği Adına/On behalf of Association for Turkish Philosophy
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Merve Nur Sezer (Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Yazı Kurulu/Editorial Board

- Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Christof Rapp (Ludwig Maximilians Universität, Germany)
Prof. Dr. Dean Zimmerman (Rutgers University, USA)
Prof. Dr. Duncan Pritchard (University of California Irvine, USA)
Prof. Dr. Jason Brennan (Georgetown University, USA)
Assoc. Prof. Dr. Eros Carvalho (Universidade Federal do Rio Grande do Sul, Brazil)
Assoc. Prof. Dr. Zalan Gyenis (Jagiellonian University, Poland)
Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Aynur Tunç (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Gary N. Kemp (University of Glasgow, United Kingdom)

Alan Editörleri/Section Editors

- Prof. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Sebile Başok Dış (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Yurdağül Kılıç (Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Taşkın (Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Kenan Tekin (Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Övge Öztürk (Yozgat Bozok Üniversitesi, Türkiye)

Yazım Editörleri/Spelling Editors

Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Dil Editörleri/ Language Editors

Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)
Hatice İpek Keskin (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)

Dizinlenme Bilgileri/Indexed by

ULAKBİM TR Dizin (2003'dan itibaren/since 2003)
Philosopher's Index (2004'dan itibaren/since 2004)
ERIH PLUS (2023'den itibaren/since 2023)
PhilPapers (2023'dan itibaren/since 2023)

Felsefe Dünyası uluslararası, süreli ve hakemli bir dergidir; yılda iki sayı yayımlanır; elektronik versiyonu, açık erişimlidir.
Derginin online versiyonu ücretsizdir.

The Philosophy World is an international, periodical biannually, and peer-reviewed journal; its digital version is open access.
The online version of the journal is free of charge.

Fiyatı/Price: 300 TL | **Basım Tarihi/Publication Date:** Aralık/December 2024, 300 Adet/Copies

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Tasarım / Design: Turku Ajans

Baskı / Printed: Uzun Dijital
Zübeyde Hanım, İstanbul Çarşısı, İstanbul Cd. No:48 D:48,
06070 Altındağ/Ankara
Tel: (0312) 341 36 67 | **Sertifika No:** 47865

Thomas Reid'in Eylem Felsefesinin Temel Kavramları Üzerine

Filiz Bayoğlu Kına

<https://orcid.org/0000-0002-6244-6767> | filizof@atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Erzurum, Türkiye

<https://ror.org/03je5c526>

Öz

Thomas Reid (1710-1796), Aydınlanma felsefesine önemli katkılarda bulunmuş İskoç düşündürdür. İskoç Sağduyu Okulu ve David Hume'un felsefesine getirdiği eleştirilerle tanınır. Epistemolojik ve ahlaki şüphecilığe karşı olarak sağduyu adı verilen yeni bir yaklaşım ortaya koyar. Sağduyu yaklaşımını Essays on the Active Powers of the Human Mind (İnsan Zihninin Aktif Güçleri Üzerine Denemeler) adlı denemesinde eylem felsefesine uygular. Onun sağduyu eylem felsefesinin anlaşılmasında aktif güç kavramı önemli bir yere sahiptir. Ona göre failler eylemlerini gerçekleştirmede aktif bir güce sahiptir. Bu güç onları diğer varlıklardan ayırır. Bu aktif gücün fail tarafından kullanılmasının adı eylemdir. İnsan failliği ve özgür irade kavramlarına merkezi yer vererek insan failliğini gerçeklik alanına taşımaya çalışır. Çünkü eğer failin ahlaki bir yönü ve kişiliği olmazsa ahlaki özgürlük hiç bir anlam ifade etmez. Bu nedenle ona göre aktiflik bir değişim ortaya koymak için eylemeye yönelik bir güçtür ki, yalnız değişim ortaya koyabilecek varlıklarda bulunur. Gerçek eylemlerin iradi zihinsel eylemler sonucu ortaya konduğunu ve ahlaki yargıların akıl tarafından algılanan nesnel doğrular olduğunu iddia eder. Bu çalışma Reid'in bu iddiaları çerçevesinde şekillenen ahlaki zorunluluğun doğasına işaret eder. Özgür irade problemi konusunda onun eylem felsefesinin katkılarını sorgular.

Anahtar Kelimeler: Thomas Reid, Sağduyu, Eylem, Aktif Güç, İrade, Fail

Atıf Bilgisi Bayoğlu Kına, Filiz (2024). Thomas Reid'in eylem felsefesinin temel kavramları üzerine. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 154-170. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1552197	
Geliş Tarihi	18.09.2024
Kabul Tarihi	13.11.2024
Yayım Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

On Thomas Reid's Fundamental Concepts of Action Philosophy

Filiz Bayoğlu Kına

<https://orcid.org/0000-0002-6244-6767> | filizof@atauni.edu.tr

Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Erzurum, Turkey

<https://ror.org/03je5c526>

Abstract

Thomas Reid (1710-1796) was a Scottish philosopher who contributed significantly to Enlightenment philosophy. He is known for his criticism of the Scottish Common Sense School and the philosophy of David Hume. In opposition to epistemological and moral skepticism, he introduces a new approach called common sense. He applies this new approach to the philosophy of action in his essay *Essays on the Active Powers of the Human Mind*. The active power concept has a crucial place in understanding his philosophy of common sense action. For him, agents have an active power to realize their actions. This power distinguishes them from other beings. The use of this active power by the agent is called action. By giving a central place to human agency and free will concepts, he attempts to bring human agency into the realm of reality. This is because moral freedom is nothing if the agent does not have a moral aspect and personality. Therefore, for him, agency is the power to act in order to create change, which is found only in beings capable of creating change. Therefore, for him, agency is the power to act in order to create change, and it is found only in beings capable of creating change. This study witnesses Reid's attempts to justify the moral imperative by indicating the nature of moral obligation shaped within the framework of these claims. Furthermore, the study attempts to question the contributions of Reid's action philosophy to the problem of free will.

Keywords: Thomas Reid, Common Sense, Action, Active Power, Will, Agent

Citation Bayoğlu Kına, Filiz (2024). Thomas Reid'in eylem felsefesinin temel kavramları üzerine. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 154-170. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1552197	
Date of Submission	18.09.2024
Date of Acceptance	13.11.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Modern filozofların savunduğu ahlâk teorilerinin genellikle iki türe ayrıldığı söylenir. Bir yanda Samuel Clarke (1675-1729), William Wollaston (1766-1828) ve Richard Price (1723-1791) gibi düşünürlerin geliştirdiği rasyonalist yaklaşımlar vardır. Ahlak hem akılda temellendirildiği hem de akıl tarafından kavrandığı için, rasyonalistler akılı, ahlakın temeli olarak kabul ederler. Öte yandan Francis Hutcheson (1694-1746) ve David Hume (1711-1776) gibi filozoflar duygulanımın ahlakın temeli olduğunu savunurlar. Duygucular ahlakın akılla nispeten az ilgisi olduğuna hem duyguya dayandığına hem de duygu tarafından fark edildiğine inanırlar. Epistemoloji ve zihin felsefesi alanlarına önemli katkılarda bulunan Thomas Reid (1710-1796), insan failiği ve ahlakla ilgili temel argümanlar ve gözlemler sunarak, insanın ahlaki değerlendirmesi ve motivasyonunda tutkuların ve aklın rolünün ne olduğunu ortaya koymaya çalışır. O, sıradan insan için apaçık olan gerekli ahlaki ilkeler bütününe var olduğu gibi temel rasyonalist iddiaları doğrular. Ancak onun düşüncesinde rasyonalist paradigmaya uymayan önemli unsurlar göze çarpar. Örneğin Reid, tüm normal, olgun insanların ahlak duygusuna sahip olduğu görüşünü savunur. Hutcheson ve Hume gibi o da ahlak duygusunun, bir eylemin onaylanmaya değer olduğu anlayışı gibi “ilk ahlaki anlayışlarımıza” yol açan çeşitli türden duygulara yol açtığını söyler. Onun ahlak anlayışı ne rasyonalizmin ne de duygusallığın bir versiyonudur, bu iki geleceğin özelliklerini harmanlama girişimidir. Etiği ‘doğallaştırmaya’ yönelik eğilimlere karşı çıktığı gibi Kantçılar ve sonuççular tarafından savunulan ahlaki alana ilişkin monist açıklamalara da karşı çıkar. Ancak Reid’in düşünceleri Hume’un gölgesinde kalır. Onun sağduyuya ilişkin görüşleri Immanuel Kant’ın (1724-1804) Prolegomenasındaki sokaktaki adamın önyargısı ile eş tutularak eleştirel işlevi göz ardı edilir (Açıköz, 1997, s. 16). Bu çalışma kavramsal analiz ve sorgulama yöntemini kullanarak, Reid’in özgürlük teorisinin önemi üzerinde durur. Metalaşma ve robotlaşma çağında onun eylem felsefesinin ehemmiyetini vurgular. Çünkü indirgemeci empristlerin pasif failliğini sorgulatarak, faili yeniden tanımlar. Onun düşüncesinde failin, diğer canlı ve cansız varlıklardan eylemleri üzerinde bir güç ve inisiyatif sahibi olması bakımından ayrılması, sadece insanın gerçek anlamda eylemler ortaya koyduğuna işaret eder. Bu önemlidir çünkü ahlaki özgürlük; sivil toplumun temeli, sosyal yapı ve politik kurumların oluşturulmasında yapı taşları demek olan ahlaki kişiliğin varlığını zorunlu olarak gerektirir.

Aberdeen King’s College’de ders veren, Glasgow Üniversitesi’nde ahlak felsefesi profesörü olarak görev alan Reid, üç temel eser ortaya koyar. Bun-

lar: Inquiry into the Human on the Principles of Common Sense (Sağduyu İlkeleri Üzerine İnsan Zihnine Yönelik İnceleme, 1764), Essays on the Intellectual Powers of Man (İnsanın Zihinsel Güçleri Üzerine Denemeler, 1785) ve Essays on the Active Powers of the Human Mind (İnsan Zihninin Aktif Güçleri Üzerine Denemeler, 1788) dır¹. Zihin felsefesinin, Glasgow Üniversitesi'nde ahlak felsefesi profesörlüğü yaptığı zamanda (1764'te başlamıştır) verdiği dersler arasında en uzun süren ve en fazla ders içeren alan olduğu görülür. Bu alanın etik ve politikanın temeli olduğuna inanan Reid, Hume'un ahlak teorisine yönelik eleştirisi, duygusallık ve Joseph Priestly'nin (1733-1804) zorunlulukçuluğunun çürütülmesi ile işe başlar. Daha sonra rasyonel olmayan ve rasyonel eylem ilkelerinin doğası ve ahlaki faillerin özgürlüğü hakkında kendi görüşlerini geliştirir. Belirli bir faillik açıklaması ile doğalcı olmayan ahlaki gerçekçiliğin bir versiyonunu benimser. Bu versiyon G. E. Moore'un (1873-1958) metaetik konumuna benzer. Moore ahlaki özelliklerin doğal olup olmadığı temel sorusu ile ilgilenirken, etik terimlerin anlamları üzerine düşünmek ve bulgularına dayanarak ahlaki gerçekliğin doğası hakkında sonuçlar çıkarmaktan oluşan bir yaklaşım kullanır. Reid ise kendi fail-nedensel eylem teorisinden yararlanan, doğalcı olmayan ahlaki gerçekçiliğin bir versiyonunu savunmak için fail merkezli bir yaklaşım kullanır. İngiliz ahlakçıların çalışmaları ile ilgilenenler Clarke ve Price'ında aynısını yaptığını bilirler. Ancak Reid, kendi faillik açıklamasına başvurarak, doğalcı olmayan gerçekçi görüşü ile diğerlerinden ayrılır. Onun farkı, tüm düşüncelerinin merkezi olan sağduyu yaklaşımıdır ve epistemolojisi ile eylem felsefesi bu sağduyu zemini üzerine inşa edilir. Bu nedenle onun eylem felsefesine geçmeden önce neden sağduyu kavramına başvurduğunu ve onunla ne kastettiğine bakmak gerekli olur.

Öncelikle Reid, sağduyuyu, *ideal sistemin*² şüpheci sonuçlarına karşı bir başkaldırı aracı olarak görür. Sağduyu, insanların gündelik hayattaki işlerindeki pratik kullanımlara karşılık gelir. Ancak Reid'in sağduyu kavramı gün-

1 İlk eser çalışma boyunca Inquiry olarak kısaltılacaktır. Reid bu eserinde sağduyu adı verilen yaklaşımını ortaya koyar. İkinci eser Intellectual Powers (Zihinsel Güçler) olarak kısaltılacaktır. Bu eserinde ise sağduyu yaklaşımını epistemolojisine uygular. Üçüncü eser ise Active Powers (Aktif Güçler) olarak kısaltılacaktır. Bu eserinde ise sağduyu yaklaşımını eylem felsefesine uygular. Son iki eser Reid'in epistemolojisi ve eylem felsefesinin aynı sağduyu zemini üzerine inşa edildiğini gösterir.

2 Kavram; Reid'in insan doğasının ilk ilkelerine ilişkin araştırmaların zorunlu olarak insanı kuşkuculuk çukuruna sürüklediğini, Descartes'in bu kuşkuculuk çukurunu kazmaya başladığını ve Hume'un İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme adlı eseri ile insan anlığı sisteminin asli bir kusuru olduğunun düşünüldüğüne işaret etmek için kullandığı bir tanımlamadır. Reid, Hume'un felsefesinin temel noktasının duyularımız da dâhil olmak üzere doğal yetilerimize güvenemeyeceğimiz ideal sisteme dayandığını söyler. Yani dünyanın dış nesnelere doğrudan algılayamayız; zihinlerimiz yalnızca içsel olarak bunların izlenimlerini veya 'fikirlerini' alır. Duyuların güvenilirliğini inkâr eden böyle bir düşünceyi reddeden Reid, bunun yerine doğal yetilerimizin amacının doğal dünyayı algılayabilmemiz olduğunu açıklar.

delik kullanımlardan farklı olarak kapsamlı, derin ve orijinaldir. O, sağduyuyu kendiliğinden açık (self evidence) bir ilk ilkeler bütünü olarak anlar. Bütün insanlığın ortak malı olan sağduyu, zihnin bir gücüdür. Bu güçle insan hangi inanç ve yargıların doğru olduğuna dair hükümler verir. Felsefe ve sağduyu arasında ayırım yapan Reid'a göre sağduyunun felsefenin yardımına ihtiyacı yoktur ancak "felsefenin sağduyu ilkelerinden başka kökü yoktur; o, bu ilkelere doğar ve onlarla beslenir; bu kökten koparıldığında saygınlığı solar, özsuyu çekilir, ölür ve çürür" (Reid, 2022, s. 43). Aslında Reid'a bunları yazdıran dış dünya hakkında birçok şey bildiğimizi düşünmemiz ve dışımızda gördüğümüz nesnelere varlığına inanmamızdır. Ancak sorun, bu inançları destekleyecek sağlam kanıtlara sahip olup olmadığımızdır. Ona göre, insanın inançlara sahip olmasını sağlayan zihinsel işleyişi; nefes alması, yutkunması gibi büyük ölçüde istemsiz ve karşı konulmazdır (Brookes, 2022, s. 11-12). Bu istemsizlikten dolayı kuşkuculuğun kahramanı Rene Descartes (1596-1650) bile düşündüğünü, duyumlara ve idelere sahip olduğunu varsaymak zorunda kalmıştır çünkü elinden başka bir şey gelmemiştir.

Reid, insanın yaşamı boyunca belli birtakım yargılamalar yaptığını ve bu yargıların bir kısmının sezgisel, bir kısmının ise argümanlara dayandığını ileri sürer. İnsan doğası gereği yargılama yapma süreçlerine sahiptir. Sezgisel yargılara ilk ilkeler, ortak kavramlar, apaçık gerçekler, sağduyu ilkeleri adı verilir. Bu yargılar için Reid şöyle der: "Bizim doğamız bizi bu kesin ilk ilkelere inanmak için adeta zorlar ve biz onları herhangi bir neden veya nedenler aramaya gerek duymadan gündelik hayatımızda doğru olarak değerlendirmeye hazırızdır" (2022, s. 109). Akıl ne onları yaratabilir ne de yok edebilir ve ne de onlarsız bir şey yapabilir. Bu noktada akıllı bir teleskopa benzeten Reid, teleskopun gözlere sahip olan insana uzakları görmesinde yardımcı olabileceğini ama gözler olmadan onun hiçbir şey göstermeyeceğini söyler. Ona göre aklın bir çıkarımı olmayan, yapımızın bir parçası olan bu ilkeler konusunda aldaniyorsak eğer bizi yaratan tarafından aldatılıyor ve bunun bir çaresi yoktur (Reid, 2022, s. 109).

İkinci kısım yargılar ise bilimde kullanılan akıl yürütmeye dayalı akisyonlardır. İlk ilkeler hiçbir eğitime ve çabaya gerek olmadan, doğal bir şekilde bilinirken, argümana dayalı yargılar çaba gösterilerek geliştirilir (Reid, 1785, s. 242-243). İlk ilkeler doğal bir şekilde bilinse de bu ilkelerin üzerinde anlaşmaya varılması tartışmalı bir hal alabilir. Bu nedenle Reid, ilkelerin belli bazı kriterlere sahip olması gerektiğini düşünür. Ona göre ilk ilkeler, akıl yürütme yoluyla elde edilen tüm bilgilerin temeli olmalıdır. Bu ilkelerin tüm araştırmaların temeli olması, insanlığın tutarlı bilgiye ulaşmasını ve gelişmesini sağlar. İnsanların doğasında uzlaşma yoluyla

fikir birliğine varacak özel araçlar vardır. Ancak bu açıklamalar ilk ilkelere ilişkin netlik sağlamaz, hangi inanç ve yargıların ilk prensip olduğu konusu hala tartışmalıdır. Reid, bu tür sorunları çözmek için ilk ilke ve inançların evrensel olduğunu, bunların felsefeden önce tüm insanlık tarafından bilindiğini söyler. İlk ilkeleri inkâr etmenin saçma olduğunu, bu ilkeleri inkâr edenlerin de aslında bu ilkeleri pratik hayatlarında kullandıklarını savunur (Reid, 1785, s. 250). Olayları gören ancak onları üreten gücü göremeyen, bir olayın diğerini takip ettiğini algılayan ancak onları birbirine bağlayan zinciri algılamayan insan, güç ve nedensellik kavramlarını dış nesnelere elde edemez. Bu nedenle ona göre tüm akıl yürütmelerin ve bilimin temeli olan ortak ilkelerin apaçıklıkları kanıtlanacak bir apaçıklık değil, görüsel bir apaçıklıktır. Kanıtlanmaları değil düzgün bir bakış açısı altına yerleştirilmeleri gerekir. Böylelikle o, öncelikle zihnin bilincinde olduğu tüm işlemleri (düşünmeyi, hatırlamayı, akıl yürütmeyi) gerçekleştirdiğini sorgulamadan kabul eder. Yani insanın dikkatli bir düşünme sonucu, kendi zihninin işlemlerini; dışsal bir nesneyi bildiğinden daha açık ya da kesin bir biçimde bilebileceğini itiraz etmeden onaylar. Reid (2022) şöyle der: “Hayatımın hatırı sayılır bir bölümünde, haklarında kuşkulanamam mümkün kılacak kadar mantık öğrendiğim vakte kadar, duyularımın doğaya dair malumatlarına zımnen inandım. Ve şimdi, geçmişim üzerine düşündüğümde, bu inancın benim için zararlı olmuş olduğunu düşünmüyorum. Bu inanç olmadan, şimdi, yeni doğmuş halimden daha akıllı olamazdım. Duyularım hakkındaki bu kuşkucu şüpheleri telkin eden o mantığı bile öğrenemezdim. Bu nedenle, bu yön gösterici inancı, doğanın en güzel armağanlarından birisi olarak görüyorum. Aklımın gözleri daha açılmadan bana onu bahşeden ve aklımdan beni karanlıkta bıraktığı yerlerde bana yol göstereceğini diye hala da bahşetmeye devam eden varlığımın yaratıcısına teşekkür ediyorum. Ve şimdi, duyularımın yönlendirmelerini kabul ediyorum; hem de bunu sadece bir içgüdü olduğu için değil, şefkatini ve iyiliğini deneyimlediğim o dürüst ve iyiliksever gözetmene duyduğum inanç ve güvenden ötürü yapıyorum” (s. 226).

Bilgiyi değerli kılan, insanın eylem gücünün kapsamını genişletmesi ve insanı onu kullanma konusunda yönlendirmesidir. Bilgi yalnızca eyleme olan yardımı sayesinde değer taşır. Bu nedenle o, eylemi tüm değerlerin temeli haline getirir. Çünkü ona göre bir insanın tüm şerefi, haysiyeti ve değeri, eylem gücünü doğru kullanmasına bağlıdır ve onun tüm yozlaşması ve ahlaksızlığı, bu gücü kötüye kullanması ve saptırmasıdır (Reid, 2010, s. 5). Bu bakış açısıyla sağduyu felsefesini insan doğası ve özgürlüğü çerçevesinde Active Powers denemesinde eylem felsefesine uygular. Bunu yapmasındaki temel neden, eyleme ilişkin Hume'ununki gibi indirgemeci teorilerin

etkilerinden kurtulmaktır. Hume'un ahlak teorisini reddetmek için Reid, ahlaki yargının doğasını (rasyonel eylem ilkelerini) çözmek zorunda kalır bu da yine bunlar ile rasyonel olmayan mekanik ve hayvansal eylem ilkeleri arasındaki ilişkinin analizini gerektirir. Onun argümanları, zorunlulukçu- luğa doğrudan karşı çıkan 'aktif güç' ve 'irade' kavramına dayanır. Sonuç olarak Reid, ahlaki faillerin özgürlüğünün kapsamlı ve ayrıntılı bir savun- masını üstlenir (Haakonsseng & Harris, 2010, s. x-xxii). Eyleme ilişkin yak- laşımların herkese açık sağduyu zemininden hareketle ele alıp sorgulan- ması için sağduyu ilkelerini açıkladıktan sonra, bu ilkelerin fail aracılığıyla yargılama ve eylemlerde nasıl yer alacağını açıklamaya girişir. Sağduyu il- kelerinin uygulayıcısı olarak gördüğü failin, belirli yeterlilik ve özellikle- re sahip olduğunu söyleyen Reid, ahlak felsefesinin merkezine sağduyunun yanı sıra faili de yerleştirir (Eroğlu, 2022, s. 26). Sağduyu ilkelerinin doğru ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi için failin aktif güç, özgürlük, irade gibi yeteneklerini doğru şekilde kullanabilmesi gerekmektedir. Çünkü ahlak- ın kendini gösterdiği alan, failin eylemleridir.

1. Aktif Güç ve İrade

Kavramlar felsefenin temel malzemeleridir. Filozoflar bu malzemeleri en iyi kullanan ve gerektiğinde yenilerini icat eden kişilerdir. Ona göre Descartes, Nicholas Malebranche (1638-1715) ve John Locke (1632-1704) skolastik saf- sata dönemlerinde birikmiş, yolumuzu tıkayan sonsuz tozu ve çöpü ortadan kaldırarak; bize muğlak ve düzgün tanımlanmamış kelimelerin tuzağından kaçınmayı öğrettiler (Reid, 2022, s. 42-43). Bilginin ilerlemesinde kavramla- rın belirsizliğinden daha zararlı ve büyük bir engel görmeyen Reid, belirsiz kavramların tuzağına düşmemek için, düşüncelerini ortaya koyarken uzun uzun tanımlamalar yapar. Epistemolojisindeki tanımlamalar eylem felsefe- sinde, insan eyleminin doğası, irade, özgürlük ve ahlaki zorunluluğun do- ğası sorgulamalarına dönüşür. İnsanın failliğine yönelik felsefesi, insan ey- lemlerinin doğa bilimlerinin diğer varlıkları açıklamada kullandığı yöntem ve yaklaşımlarla insanı açıklamadaki yetersizliklerine işaret eder. Doğa bi- limlerinin bulguları ve yöntemleri, ahlaki bilgi ve müzakere için sınırlı çı- karımlara sahiptir. Yani doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanmak ahlaki bilgi vermez. Bu bilimlerin herhangi bir bulgusu, yalnızca etik müzakerenin içeriği haline gelebildiği sürece etik bir öneme sahiptir. Etiğin özerkliğini savunarak düşüncesini şu argümanlar üzerine kurar; öncelikle insanlar fa- illerdir. Fail olmak ise, eylemde bulunan türden bir varlık olmaktır; burada eylem, bir fail-akıl ışığında bazı davranış-durumlarını gerçekleştirme için aktif güç kullanmaktan oluşur. Onun felsefesinde bir failin sağduyu ilkele-

rine uygun hareket edebilmesi için aktif gücünü uygun şekilde kullanabilmesi gerekir. Çünkü eylemde kendini göstermeyen bir muhakeme yeteneği değerini yitirir. İnsanlar çoğunlukla fail-sebepler ışığında hareket ederler. İnsan, eylemlerinin sonucundan sorumlu tutulduğuna göre eyleminin faili olmak durumundadır. Bu da aktif, iradeli ve akıllı bir failin varlığını gerektirir. Sağduyu da eylemi böyle bir faile yükler.

Reid, ahlaki epistemoloji ve psikolojiye, ahlaki sonuçları olan metafizik problemlere, özellikle özgür irade sorununun ahlaki sonuçlarına ilgi duyar (Haakonssen, 2007, s. xii-xiii). Bu ilgi üzerine şekillenen ahlak felsefesi temel birkaç tezden oluşur. Bu tezlerden ilki insanların önceki nedenler, doğa yasaları ya da ikisinin birleşimi tarafından nedensel olarak belirlenmeyen aktif bir güce sahip olmasıdır. Bu gücün kullanımına irade adını verir. Çünkü eylemin diğer tüm alternatifleri arasından fail tarafından belirlenmesi bir seçim gücünü gerektirir. İkincisi, ahlaki ifadelerin özne-nesne içerikli önermeler olarak yorumlanmasıdır. Üçüncüsü, etikteki gerçeklerin genellikle insanların inançlarına bağlı olmadığıdır. Sonuncusu ise ahlaki bilginin, algı yoluyla dış dünyanın bilgisine yapısal olarak benzer bir şekilde üretilmemesidir. Reid, etiğini şu ifadeleri ile özetler: "Vicdan ya da ahlaki yeti dediğimiz orijinal bir zihin gücüyle, insan davranışında doğru ve yanlış, erdem ve kusur, görev ve ahlaki yükümlülük kavramlarına sahibiz...ve aynı yetiyle, insan davranışındaki bazı şeyleri doğru, bazılarını yanlış olarak algılarız; ahlakın ilk ilkelerinin bu yetinin buyrukları olduğu ve bu buyruklara güvenmek için, duyularımızın veya diğer doğal yetilerimizin belirlenimlerine güvenmekle aynı nedene sahibiz" (Reid, 2010, s. 180).

Ona göre, 'kesin ve doğru' anlamında, 'neden' kavramı her zaman eylemleri veya 'sonuçları' konusunda özgür olan aktif, akıllı bir faili belirtir. Active Powers'ın birleştirici teması, insanın 'ahlaki özgürlüğe' ya da harekete geçmeye zorlanmadan hareket etme yeteneğine sahip olduğu düşüncesi de, bu ilkeye dayanmaktadır. Zihnin ahlaki yetisi, vicdan olduğundan Reid'e göre ahlaka ilişkin bilgi de var olmalıdır. İrade ve akılla donatılmış ve eylemleri üzerinde güce sahip olan failerin yetenekli varlıklar olduğunu öne sürdüğü bir insan özgürlüğünü savunur. Failer, onun terimleriyle, bazı eylemlerinin etkin nedenleridir ve eyleme geçme güçlerini kullanarak onlara neden olurlar. Bir failin aktif güce sahip olduğunu söylemek, ona göre, failin üretken bir kapasite uygulayabileceğini ve bu gibi durumlarda, failin sahip olduğu eylemleri üretmenin ya da yapmaktan kaçınmanın gerçekten faile bağlı olduğunu söylemektir. Bu, bir eylemin icrası için gerekli olan iradedir. İnsanların sadece eylemleri üzerinde değil, aynı zamanda seçimleri ve niyetleri üzerinde de güce sahip olduğunu iddia eden Reid için

eğer insan zorunluluğa tabi ise, o zaman eylemlerinden sorumlu tutulamaz, dolayısıyla insanın iradesi kendisinden başka bir etken-neden tarafından zorunlu kılınır. Bu da insanın hiçbir eylemden dolayı ne övülebileceği ne de suçlanabileceği anlamına gelir. O halde, bu çıkarımlardan kaçınmak için, nedensellik doğru olsa da, iradelerimizden sorumlu ve hesap verebilir olduğumuzu kabul etmeliyiz. Aktif güce sahip olduğumuzu; irademize kendimizin ihtiyaç duyduğunu ve gerçek etken-nedenler olduğumuzu kabul etmeliyiz. Eylem teorisini aktif gücün, iradenin, insan güdülerinin ve inançlarının incelenmesi ve insan özgürlüğü açıklamasının etrafında geliştirir. Bu nedenle onun felsefesini anlamada aktif güç kavramı çok önemlidir.

Reid, Active Powers'a insanların bir güç fikrine sahip olduğunu öne sürerek ve bu gücü açıklayarak başlar. Güce ilişkin beş gözlem sunar; ilki, güç hiçbir dış duyumun, hatta bilincin bir nesnesi değildir, yani kendi içimizdeki gücü ne algılayabiliriz ne de onun bilincine varabiliriz. Ancak nedenler kavramı ve her olayın kendisini doğuracak güce sahip bir nedene sahip olması gerektiği inancı, insanın zihnine o kadar sağlam bir şekilde yerleşmiştir ki, kökünü kazımak mümkün değildir. İkincisi, tüm insanların sahip olduğu güç anlayışı göreceli bir anlayıştır. Biz onun direkt değil sadece ilintisel kavramına sahibiz. Hakkında doğrudan bir anlayışa sahip olduğumuz nitelikler arasında Reid yalnızca birincil nitelikleri ve bilincinde olduğumuz zihin işlemlerini listeler. Üçüncüsü, güç nitelik durumundadır ve ait olduğu bir özne olmadan var olamaz. Dördüncüsü, bir özne ya bu güce sahiptir ya da sahip değildir. 'Zayıflık' ve 'iktidarsızlık' gibi görünen şeyler "güç kusurları ya da yoksunlukları"dır, gücün karşıtları değildir. Beşincisi, aktif gücün kullanılması eylem adını alır ve her eylem bir miktar değişiklik yarattığına göre, her değişimin bir çabadan ya da bir güç kullanımının sona ermesinden kaynaklanması gerekir (Reid, 2010, s. 8-12). Bu gözlemlerini desteklemek için hareket etme ve hareket edilme fikirlerinin çocukların zihninde çok erken başladığını ve evrensel olarak bulunduğunu aktarır. Dildeki aktif ve pasif ayrımını insan eyleminin oluşumunda ölçüt olarak ele alır. Ona göre, tüm dillerin etkin ve edilgen sesleri varsa, o zaman insan etkinlik ve edilgenlik fikirlerini de oluşturabilmelidir (Reid, 2010, s. 13). O, müzakereler, amaçlar, vaatlerde bulunma, tavsiyeler, teşvikler ve emirler gibi eylemlerin, bu işlemler ve etkileri üzerinde bir dereceye kadar insanın gücü olduğu inancını ima ettiğini söyler.

Aktif güç kullanımının doğrudan ahlakla ilgili olduğunu savunan Reid'a göre Tanrının verdiği bu gücün doğru kullanılması ahlaki ve iyi eylemlerin, yanlış kullanımı ise ahlaksız ve kötü eylemlerin ortaya çıkmasına neden olur. Yani sadece sağduyu ilkelerinin farkında olmak yeterli değildir, fail, aktif gücü sayesinde bu ilkeleri eylemlerine taşıyarak, ahlaki bir değerlendir-

dirmeye tabi tutulacaktır. Bu noktada aktif güç kavramı, onun felsefesinde fail ile eylemi arasında belirleyici bir rol oynar. Failde sağduyu ilkeleri olarak yer alan ahlak, aktif gücün harekete geçmesiyle eyleme geçer ve böylece fail, sağduyu yargılarını pratik alanda temsil edebilir. Sadece davranışsal kalıpların varlığını kabul edenler, aktif güç kavramının tanımlanıp açıklanamayacağı itirazını dile getirirler. Ancak Reid, bu gücün sezgisel olduğunu, içe bakışla onun farkında olunabileceğini ileri sürer. Ona göre “ahlak ilkeleri hakikatin değişmez temeli üzerinde durur”, etiğin ilk ilkeleri apaçık ortadadır, “onların doğruluğu, akıl yürütme ya da çıkarım yapılmadan algılanır” (Reid, 2010, s. 42). “Öklid'deki herhangi bir önermeden ne kadar eminse” “çalmamalı, öldürmemeli veya yalan yere tanıklık etmemeliyim” gibi önermelerin doğruluğundan da o kadar emin olduğunu ifade eder (s. 39). Bunların hepsi ona göre anlayışı ve ahlak yetisi olgunlaşmış her insan için apaçık olan ahlaki gerçeklerin örnekleridir.

O halde ahlaki bilgi, kendisi kanıtlanamayan ve yalnızca “sezgisel kanıtlara” sahip olabileceğimiz etik ilk ilkeleri kavrama yeteneğine dayanır ve bu yetenek belirli bir düzeyde zihinsel gelişmişlik gerektirir. Bu açılardan Reid'in görüşü kendisinden yaklaşık elli yıl sonra William David Ross'un³ (1877-1971) ifadelerine yansır. Ross'a (2002) göre, “bir vadin yerine getirilmesi veya iyinin adil bir şekilde dağıtılması yoluyla bir eylemde bulunmak... ilk bakışta haklıdır, apaçık ortadadır... Yani, yeterli zihinsel olgunluğa ulaştığımızda ve önermeye yeterince dikkat ettiğimizde, bunun herhangi bir kanıtla ya da kendisinin ötesinde bir kanıtla ihtiyaç duymadan apaçık ortada olması anlamındadır. Tıpkı bir matematiksel aksiyomun veya bir çıkarımın geçerliliğinin açık olması gibi, bu da apaçıktır” (s. 27). Ross'un görüşü genellikle etik sezgiciliğin başlıca örneği olarak kabul edilir. Ross'un görüşüyle benzerlikleri göz önüne alındığında, Reid'in görüşü de etik sezgiciliğin bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. Bir önermenin sezgisel olarak bilinebilir olması veya kendiliğinden apaçık olması, onun rasyonel iç görüş temelinde çıkarımsal ve algısal olmayan bir şekilde bilinebilir olmasıdır.

Reid, gücün kullanımının ancak irade ile olabileceğini söyleyerek, aktif güç kavramından sonra irade kavramı üzerine gözlemlerini aktarır. İrade konusunda yazdığına, onu, kararlarımızı etkileyebilecek herhangi bir kışkırtma veya güdüye değil, yalnızca eyleminin kendisine ve belirleme gücüne uyguladığını belirtir. İrade, isteme ve belirleme eylemini ifade eder ve kayıtsız bir şekilde ya isteme gücünü ya da eylemi ifade eder. Ona göre Locke iradeyi bu konuda yazan herkesten daha dikkatli ve doğru bir şekilde tanımlamıştır. Locke'un ira-

3 William David Ross'un, Thomas Reid'in eserlerini okuduğuna dair bir veri ya da alıntıya rastlanılmamıştır.

de tanımlamasını aktarır; “irade, zihnin, insanın herhangi bir kısmı üzerinde sahip olduğu kontrolü, onu herhangi bir belirli eylemde kullanarak veya ondan alıkoyarak bilerek uyguladığı bir eylemdir” (Reid, 2010, s. 46). Bu tanımlamayı daha da kısaltarak iradeyi ‘gücümüz dâhilinde olduğunu düşündüğümüz bir şeyi yapma veya yapmama konusunda zihnin kararlılığı’ olarak görür.

İrade konusundaki gözlemlerinden ilki, her irade eyleminin bir nesnesi olması gerektiğidir. İsteyen bir şeyi istemelidir ve onun istediği şeye, iradesinin nesnesi denir. Yani isteyen kişinin ne istediğine dair az ya da çok belirgin bir kavrayışa sahip olması gerekir. Bu sayede isteyerek yapılanlar, salt içgüdüyle ya da alışkanlıkla yapılanlardan ayrılır. İkinci gözlemi, iradenin dolaysız nesnesi insanın kendine ait bir eylemi olmalıdır. Bu sayede irade, bazen kendi adını alan ve dolayısıyla onunla karıştırılmaya eğilimli olan zihnin iki eylemi olan arzu ve emirden ayrılır. İrade ve arzu arasındaki ayrım Locke tarafından iyi bir şekilde açıklansa da daha sonraki birçok düşünür aralarındaki ayrımı gözden kaçırmış ve arzuyu iradenin bir değişimi olarak anlamıştır. Ona göre arzu ve irade arasında bir ayrım vardır. Yapacağımız şeyin bir eylem olması ve kendi eylemimiz olması gerekir; arzuladığımız şey bizim kendi eylemimiz olmayabilir, hatta hiçbir eylem de olmayabilir. Dolayısıyla arzu, nesnesi insanın bir eylemi olsa bile, yalnızca iradeye yönelik bir teşviktir, fakat irade değildir. Ancak arzuya çoğunlukla irade eşlik ettiğinden, aralarındaki ayrım gözden kaçırılır. Üçüncü gözlemi ise, iradenin nesnesi, insanın gücü olduğuna ve iradesine bağlı olduğuna inandığı bir şey olması gerektiğidir. Son gözlemi de, zihnin herhangi bir öneme sahip tüm belirlenimlerinde, zihnin önceki durumunda insanı bu belirlenime yönlendiren veya yönelten bir şeyin olması gerektiğidir (Reid, 2010, s. 46-49). Bunlar eylem ilkeleridir.

2. Eylem İlkeleri

Eyleme geçmek için çeşitli güdüler ya da teşvikler hakkında doğru bir anlayışa sahip olmak hayati önem taşır. Ona göre insanı harekete geçmeye teşvik eden her şey bir eylem ilkesidir. Eylem ilkeleri, başka hiçbir neden olmaksızın izlenen ya da başka bir amaç için arzu edilmeyen eylemler için güdülerdir. Çünkü “eğer zihin eyleme veya eylememe yönünde, şu veya bu yolda hiçbir eğilim, motif ya da sebep olmaksızın sürekli olarak yetkin bir kayıtsızlık durumunda olsaydı; kişinin aktif bir gücü bir amaca sahip olmaksızın kullanımını kurala bağlayıp belirli bir yönde kullanamayıp boşuna verilmiş bir nitelikten başka bir şey olmayacaktı. Sonuçta, kişi bilge ya da aptal, erdemli ya da erdemsiz gibi nitelendirmelerin anlamsızlaştığı bir durumda ya tamamen pasif ve hiçbir şey yapmayan âtil bir varlık ya da irademiz hiçbir anlam ifade etmeyen boş kullanışsız bir şey olacaktı” (Reid, 2010, s. 51).

İnsanı eyleme yönelten eylem ilkelerini mekanik, hayvani ve rasyonel ilkeler olarak ayırır. Bunu yapmasındaki neden, Thomas Hobbes (1588-1679), Locke ve Hume gibi filozofların insan eylemlerini etkileyen tüm faktörleri bir ya da iki ilkeye indirgeme çabalarına olan tepkisidir. Çünkü o, insan eylemlerini etkileyen yaklaşımları nesnel ve herkese açık bir sağduyu zemininde ele alıp sorgular. Ona göre mekanik ilkeler akıl ve iradeye gerek duymadan kişiyi eyleme yöneltir. Mekanik eylem ilkeleri, varlıkları eylemde bulunmaya etkileyen ve herhangi bir düşünce ya da niyet gerektirmeyen güdülerdir, tamamen kör dürtülerdir. Bebeklerin incindiklerinde ağlamaları, yalnız bırakıldıklarında ve kızgın bir ses tonu karşısında korkmaları ancak yumuşak seslerle yatıştırılmaları, bu tür mekanik içgüdülerin sonucudur (Reid, 2010, s. 79). Reid konuşmayı, yazmayı, bisiklete binmeyi, bir eylemi sık sık gerçekleştirerek ve doğal taklit etme içgüdüleriyle eylemi kolayca, düşünmeden yapmayı öğrenme örnekleri olarak sayar. Bu nedenle ona göre, bir eylemi gerçekleştirme alışkanlığı ya da yeteneği mekanik bir ilkedir.

Hayvani ilkeler, insan ve hayvanlarda ortak olan ilkelerdir. Hayvani güdüler (iştah, arzu, duygulanım) hem hayvanlarda hem de insanlarda bulunur. Bununla birlikte, hayvanları ve küçük çocukları hareket ettirdiklerinde, mekanik güdülere daha çok benzeyen daha basit zihinsel işlemlerdir. O, hayvan motiflerini arzu-nesne çiftleri olarak anlar. Hayvan güdülerinin her zaman bir nesneye duyulan arzuyu ve bazen -her zaman değil- her arzuya özgü bir duyumu ya da duyguyu içerdiğini yazar. Tüm hayvansal güdülere hayvansal ya da doğal arzular adını verir. Çünkü hepsi bir nesne ya da amaca ulaşmayı amaçlar. Hayvan güdüleri ya da genel olarak tutkular önemli bir amaca hizmet eder. İnsan ve hayvan doğasının iyi ve yararlı parçalarıdır. Bu güdüler, kötü eğitim ve kötü alışkanlıklarla deforme olmadığında genellikle erdeme vesile olur. Bununla birlikte, ona göre, hayvani ve rasyonel güdüler arasında bir çatışma varsa, son sözü rasyonel olanlar söyler.

Rasyonel ilkeler ise insana özgü olan ve onu eyleme yönelten ilkelerdir. İnsanların yalnızca tutku, sevgi ya da arzu tarafından değil aynı zamanda 'rasyonel eylem ilkeleri' adını verdiği üçüncü bir önemli güdü sınıfı tarafından da hareket ettirildiğini gözlemler. İnsan rasyonel faildir çünkü çeşitli eylem dürtülerini 'belirli bir genel ilkeye' ya da yasaya başvurarak değerlendirebilir. Bunları 'rasyonel' olarak adlandırmasının nedeni bu ilkelerin "akıl sahibi olmayan varlıklarda var olamaması ve yalnızca niyet ve irade değil, aynı zamanda muhakeme veya akıl gerektirmesidir" (Reid, 2010, s. 47). Rasyonel ilkeler, sadece doğal olarak neyi arzuladığımızı değil aynı zamanda uzun vadede neyin daha iyi olacağını, ahlaki kanunları ve gereklilikleri yerine getireceğini veya neyin değerli olduğunu bilmeyi gerektir-

diğinden, neyin bilge ve erdemli olduğuna dair daha iyi rehberdir. Aslında, ahlaki duyuları gereği insanlar, doğal hayvani güdülerinin değerini bilir. Bu yüzden Reid, Hume'un tüm güdülerin tutkular olduğunu ve nihai amaçların gelecekteki eylem biçimlerinin içsel değeri tarafından değil, insan arzuları tarafından belirlendiğini savunan görüşüne karşı çıkar. O, ahlakın ilk ilkelerinin bu nedenle kanıtlarını herhangi bir önceki ilkedan almadığını, ancak sezgisel olarak anlaşıldığının söylenebileceğini açıklamaya devam eder.

Reid, insanda rasyonel eylem ilkelerinin bulunduğu ve bunlar olmadan kendi kendini yönetemeyeceği ve aklın emirlerini hayvani arzularının emirlerine tercih edemeyeceğini savunur. Bunlar yalnızca rasyonel kapasiteye sahip varlıklarda mevcuttur ve iradenin belirlenimleri üzerinde güce sahip olabilmesi ancak rasyonel kapasiteye ve dolayısıyla rasyonel eylem ilkelerine sahip olmasıyla mümkündür. Bu nedenle kişinin kendi iradesi üzerinde güce sahip olması, akla ve yargıya sahip olmayı gerektirir. Dolayısıyla o, kendi iradeleri üzerinde güce sahip olan, akıl ve muhakeme kapasitesinden yoksun herhangi bir varlığın var olduğunu reddeder ya da daha doğrusu, kişinin ancak aynı zamanda rasyonel kapasiteye sahip olması durumunda kendi iradeleri üzerinde bir güce sahip olduğunu iddia eder (Horton, 1987, s. 201).

Ahlak duygusu bize Tanrı'nın iradesine dair net bir anlayış sağlar. Bunu iki şekilde yapar. Birincisi, bize çeşitli doğru ve yanlış kavramlarını verir. Bunlar, Reid'in kendimize, Tanrı'ya ve başkalarına karşı sahip olduğumuz geleneksel üçlü görevler olarak tanımladığı, Tanrı tarafından empoze edilen görevleri içerir. Bu kavram ve görevler ahlakın ilk ilkeleridir. Ahlak yetisinin Tanrı'nın iradesini bilmemizi sağlamasının ikinci yolu, bize belirli durumlarda belirli eylemlerin ahlakı hakkında hüküm verme yetkisini vermesidir. Akıl bu tür sonuçlara ulaşmak için kullanılabilir, ancak akıl yalnızca ahlakın ilk ilkelerine dayalı ve onlar tarafından yönlendirilir. Ahlak yetisi tarafından bilinen görevlerimiz konusunda Reid, kişisel çıkarlarımıza saygı duymanın, Tanrı'ya ve başkalarına karşı görevlerimizi yerine getirmekle uyumlu olduğunu söyler: "İki yönetici ilke arasında, yani genel olarak mutluluğumuzun gözetilmesi ile ödevin gözetilmesi arasında bir karşıtlık olduğu varsayımına gelince, bu varsayım yalnızca hayal ürünüdür. Böyle bir muhalefet olamaz. Dünya, hikmetli ve hayırsever bir yönetim altında iken, hiçbir insanın ödevini yaparak bu konuda kaybeden olması mümkün değildir. Bu nedenle Tanrı'ya inanan her insan, ödevini dikkatli bir şekilde yerine getirirken, mutluluğunun sorumluluğunu da kendisini yaratana güvenle bırakabilir" (Reid, 2010, s. 194). Bu nedenle Reid'e göre ahlakın ilk ilkeleri, kurumsal bir dinin gerekli olmadığı nesnel ahlak kurallarını oluşturur. Ahlakın ilk ilkeleri, hemcinslerimize karşı olan ödevlerimiz de dâhil olmak üzere, tanrısal yasayla insana yüklenen ödevleri içerir.

3. Ahlaki Faillerin Özgürlüğü

Reid ahlaki failin özgürlüğü derken, bir failin kendi iradesinin belirlenmesi üzerindeki gücünü kasteder. Bu özgürlük, failin akıl ve iradeye sahip olmasını gerektirir. Çünkü ahlaki bir failin özgürlüğü sadece failin ne istediğine dair düşünceyi değil aynı zamanda bir dereceye kadar pratik muhakeme ya da mantığı da gerektirir. Doğanın hiçbir amaca hizmet etmeyen güçler veremeyeceğini bu nedenle, herhangi bir varlığın, aynı zamanda davranışının yönü ve ne yapması ya da yapmaması gerektiğine ilişkin yargılarda bulunma yeteneğine sahip olmaksızın, kendi iradesinin kararları üzerinde bir güce sahip olduğunu düşünmek için hiçbir neden görmediğini yazar. Ahlaki özgürlük, faile iyi ya da kötü davranma yetkisi verir. Reid'in kişinin genel çıkarı veya mutluluğu ile ilgili olarak da tanımladığı, bir bütün olarak bizim iyiliğimize yönelik ilk güdü, rasyonel bir güdüdür çünkü yalnızca mantıklı varlıklar, genel iyilerinin ne olduğunu düşünebilir ve bu şekilde hareket edebilir. O, genel mutluluğumuzla motive olmanın, eylemleri karşılaştırma ve gelecekteki eylem biçimlerinin olası sonuçlarını belirleme becerisi gerektirdiğini gözlemler. Bu nedenle, genel mutluluğumuzu hedeflemek için eylemlerimizi yönlendirmek, açıkça rasyonel kapasitelere sahip olmayı gerektirir. İkinci rasyonel güdü, göreve saygı, kişinin ahlaki olarak ne yapması gerektiğine dair yargılar veya değerlendirmeler oluşturmak için rasyonel kapasiteyi de içerir. Etmenler, mevcut eylemleri ve araçları dikkate almak, bu eylemin ahlaki açıdan iyi ve diğerinin yanlış olduğunu görmek ve dolayısıyla eylemlerin ve kişilerin ahlaki kalitesine ilişkin özel tahminler oluşturmak için rasyonel kapasiteye sahip olmalıdır. Failler, "hiçbir ölçüde gönüllü olmayan şey, ne ahlaki takdiri ne de suçlamayı hak edebilir" (Reid, 2010: 271) ya da "her durumda, biz bir başkasına karşı, eğer biz onun koşullarında, o da bizim koşullarımızda olsaydı, onun bize karşı hareket etmesinin doğru olduğuna karar verdiğimiz şekilde davranmalıyız" (Reid, 2010, s. 274) gibi genel ilkeler veya aksiyomlar oluşturma kapasitesine sahip olmalıdır.

Ona göre bu inançları oluşturmak, minimum düzeyde rasyonel kapasite gerektirir, ama aynı zamanda ve daha da önemlisi, onun 'vicdan' olarak adlandırdığı ahlaki bir yeti ya da duyu gerektirir. Reid'in ve Kant'ın düşünceleri arasında bu açılardan benzerlikler olduğu açıktır⁴. Hem Reid hem de Kant'a göre bizler, öncelikle pratik akıl yürütmeye meşgul olabildiğimiz için rasyonel varlıklar değiliz. Daha ziyade, pratikte rasyonel faileriz çünkü çeşitli eylem dürtülerini "belirli bir genel ilkeye" ya da yasaya başvurarak değerlendirebiliriz. Reid'in görüşüne göre bu yasa, eylemin rasyonel ilkelerinden oluşur. Kant, ahlaki bir tekçidir ve temel olan ve tüm özel görevlerimizin türetilebileceği tek bir temel ahlak ilkesinin (kategorik imperatif) olduğunu savunur. Reid ise tam tersine, böyle bir temel ilkenin olmadığını, yalnızca

4 Ancak elimizde Reid'in, Kant'ın çalışmalarından haberdar olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur.

apaçık ve birbirine indirgenemeyen çeşitli ahlaki ilkelerin bulunduğunu savunarak etik monizmi reddeder (Cuneo, 2011, s. 1). Reid'in 'ödev ilkesi' tabiri muhtemelen en iyi şekilde, pratik müzakereyi yönlendirebilecek bu ilkelerden birine veya diğerine gönderme yapmanın kısa yolu olarak anlaşılır.

Reid, tam bir sıralama yapma iddiasında olmaksızın ahlakın ilk ilkelerini sunar. Onun sunduğu ilkeler kümesi karmaşıktır. Bazıları ahlaki ilkelerin belirli özelliklerini belirleyen meta-etik ilkelerdir; örneğin yalnızca özgür eylemlere uygulanabilmeleri gibi; diğerleri ise kişinin müzakere ederken başvurabileceği normatif ilkelerdir (Cuneo & Harp 2016, s. 523-524). Reid'in sunduğu normatif ilkeler arasında şunlar yer almaktadır: "Her insan kendisini insanlığın ortak toplumunun ve ait olduğu aile, arkadaşlar, mahalle ve ülke gibi alt toplumların bir üyesi olarak görmeli ve toplumlara elinden geldiğince iyilik yapmalı ve en az zararı vermelidir" (Reid, 2010, s. 274). Reid, bunun gibi ilkelerin bir ahlak sistemi oluşturduğunu, ancak yalnızca zayıf anlamda olduğunu söyler. Ona göre bir ahlak sistemi, "sonraki parçaların kanıtlarını öncelilerden aldığı ve bir akıl yürütme zincirinin baştan sürdürüldüğü bir geometri sistemine benzemez; öyle ki eğer düzenleme değişirse zincir bozulur ve deliller kaybolur. Daha çok, sonraki bölümlerin kanıtları bakımından öncelilere dayanmadığı ve düzenlemenin kanıt vermek için değil, kavrayışı ve hafızayı kolaylaştırmak için yapıldığı bir botanik veya mineraloji sistemine benzer" (Reid, 2010, s. 281).

Dolayısıyla o, ahlak ilkelerinin her birinin, en azından sağlam bir anlayışa, tatmin edici bir ahlak eğitimiye sahip olan ve kişisel çıkar ya da tutkunun pençesinde olmayanlar için apaçık olduğunu savunur. Bu ilkeler kısmen apaçıktır, doğrudan argümana ya da kanıta tabi değildir. Çünkü böyle bir argüman "ya kanıtlanacak şeyi olduğu gibi kabul edecektir" ya da "daha açık olmayan bir şey olacaktır" (Reid, 2010, s. 361). Etik sezgicilik tarihine aşina olanlar, Reid'i eleştirenlerin bu görüşleri yetersiz bulduğunu bilirler çünkü sezgicilerin, belirli bir durumda belirli bir ahlaki ilkenin neden öncelikli olduğu ve bunun böyle olduğunu nasıl bilebileceğimiz konusunda söyleyecek ikna edici hiçbir şeyleri yoktur. Geriye dönüp bakıldığında, onun bu soruna çok az ilgi göstermesi dikkate değerdir çünkü samimi bir zihin için hangi ahlaki ilkelerin öncelikli olduğu ve kişinin ne yapması gerektiğinin genellikle zaten açık olduğu konusunda ısrar eder.

Sonuç

Hobbes ve Hume'dan günümüze kadar uzanan çizgide filozofların çoğu, özgür irade metafiziğiyle ilgilenmeyerek eylemi önceki motivasyonun gönüllü bir ifadesi olarak değerlendirdi. Reid'in özgünlüğü Aydınlanmanın zirvesinde bu geleneği eleştirerek, insanın eylemleri üzerinde kontrol sahibi

olduğu dolayısıyla ahlaki özgürlüğe sahip olduğu özgür bir irade metafiziği önermesidir. Reid, özgür irade ve ahlaki özgürlük metafiziğini, doğa felsefesi yönteminden, özellikle de kendi döneminde çok popüler olan Newton'un Felsefe Kuralları'ndan yararlanan bir ahlak felsefesi bağlamında geliştirir. On sekizinci yüzyıl filozofları iradenin özgürlüğünü yeni doğa bilimleri ile açıklamakta zorluk çekerken, o bu kavramları uzlaştırmaya çalışır. Onun özgür irade metafiziği, hem tarihsel etkisi hem de çağdaş fail-neden teorisindeki etkisi açısından oldukça önemlidir. Ahlak görüşü, fail merkezli etik sezgiciliğin bir versiyonudur. Ahlaki güdülere ilişkin açıklamasını, faile ilişkin genel olarak fail nedensel açıklamasının ışığında geliştiren Reid'a göre ahlaki ilk ilkeler, sağlam bir anlayışa sahip, iyi bir ahlaki eğitime sahip ve çarpıtıcı etkilerin pençesinde olmayan bir kişi tarafından bilinebilen, apaçık gerekli gerçeklerdir. Dahası tanrısal yasayı ahlaki yükümlülüğün kutup yıldızı olarak gören Reid, tüm insanların tanrısal yasaya erişimi olduğunu ikna edici bir şekilde gösteren bir felsefe geliştirir. Onun sisteminin merkezinde, ahlak duygusu kavramı, yani insana Tanrı tarafından verilen ve fiziksel duyular gibi işleyen, insanın 'ahlakın ilk ilkelerini' bilme yeteneğine sahip olduğu doğal bir yeti vardır. Ahlakın ilk ilkeleri, insanın Tanrı'ya, başkalarına ve kendisine karşı Tanrı tarafından verilen görevlerini içerir. Bu tür ilkeler nesnel ve tüm insanlar için erişilebilirdir ve bunları bilmek için kutsal kitaplara gerek yoktur. İnsan, doğal olarak, ilk prensiplerden aldığı görevleri yerine getirmeye meyillidir ve hemcinslerine karşı olan görevlerini yerine getirdiğinde mutluluğa ulaşır. Tüm insanları nesnel 'ilk ahlak ilkeleri'ne erişim sağlayan, Tanrı tarafından verilen bir doğal yetiye sahip olarak görmesi halk egemenliğini savunanların yolunu aydınlatır. Halk egemenliğini savunanlar insanı devletten üstün görür ve insanın devletten üstün olarak görülmesi insanın, Tanrı'nın verdiği görevleri yerine getirme girişimini engelleyebilecek her türlü pozitif yasadaki özgür olmasını gerektirir. Çağdaş özgür irade tartışmalarının kaynaklarından biri olan Reid'in görüşleri felsefe ve bilimlerdeki ilerlemelerdeki gelişmelerle gözden geçirilmiş ve yeniden yapılandırılmıştır. Görüşlerinde rasyonalistler, duygucular ve Kant'la çeşitli noktalarda örtüştüğü görülürken, düşüncesi günümüzün baskın görüşleri arasında yer almaz. Çok az sayıda çağdaş düşünür onun iddialarını paylaşır. Yine de etik natüralizmin genel olarak gerçekçi bir versiyonu için onun görüşleri merak uyandırıcıdır.

Kaynakça | References

- Açıköz, M. (1997). *Sağduyu eylem felsefesi*. Birey Yayıncılık.
- Brookes, D. R. (2022). Giriş: Thomas Reid, Araştırma ve Hume. İçinde *İnsan zihni üzerine* (ss. 1-15). Fol Kitap.
- Cuneo, T., & Harp, R. (2016). Reid on the autonomy of ethics: From active power to moral nonnaturalism. *Journal of the American Philosophical Association*, 2(4), 523-541. <https://doi.org/10.1017/apa.2017.3>
- Cuneo, T. (2011). Reid's ethics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/reid-ethics> (Erişim Tarihi: 21 Mart 2024).
- Eroğlu, Z. (2022). The concept of active power in the philosophy of Thomas Reid. *Entelekyta Logico-Metaphysical Review*, 6(1), 21-35.
- Haakonssen, K., & Harris, J. A. (2010). Editors' introduction. İçinde *Essays on the active powers of man* (ss. vii-xix). Edinburgh University Press.
- Haakonssen, K. (2007). *Thomas Reid on practical ethics*. Edinburgh University Press.
- Horton, M. C. (1987). *A study of Reid's essays on the active powers of man*. McMaster University.
- Reid, T. (2010). *Essays on the active powers of man*. Knud Haakonssen & James A. Harris (Ed.), Edinburgh University Press.
- Reid, T. (1785). *Essays on the intellectual powers of man*. Jonathan Bennett (Ed.), Cambridge University Press.
- Reid, T. (2022). *İnsan zihni üzerine sağduyu ilkeleri temelinde bir araştırma* (E. Boyacı, Çev.). Fol Kitap.
- Reid, T. (2020). *İnsanın entelektüel güçleri üzerine denemeler*. İçinde Ç. Şenkaya (Çev.), *İskoç Aydınlanması* (G. Murteza, Ed., ss. 23-45). Pinhan Yayıncılık.
- Ross, W. D. (2002). *The right and the good*. P. Stratton-Lake (Ed.), Clarendon Press.